

КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 159.9:378

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2026-1-279-289>

A CHILD WITH PSYCHOMOTOR DISORDERS IN UKRAINIAN SOCIETY: DUALITY OF BIOSOCIAL INTERACTIONS IN WAR CONDITIONS

ДИТИНА З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОМОТОРИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ: ДУАЛЬНІСТЬ БІОСОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОВПЛИВІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Volodymyr BIESIEDA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Physical Education
and Sports
Odessa Polytechnic National
University
1, Shevchenko Ave., Odesa, 65044,
Ukraine

Володимир БЕССЕДА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного
виховання та спорту,
Національний університет
«Одеська політехніка»
просп. Шевченка, 1, м. Одеса,
65044, Україна

doctorbeseda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4262-6629>

ABSTRACT

Today, on the fourth anniversary of the war in Ukraine, the problem of children of war, who have a variety of psychomotor development disorders, is quite acute. The etiology of somatic genesis includes the general troubles of modern life at the household level, the lack of full-fledged conditions for carrying a fetus, giving birth to a child and caring for it in the first years of life.

On the other hand, the psychophysical development of children with psychosomatic disorders is influenced by the current social situation, which is characterized by problems. The most important of these include social insecurity, feelings of insecurity, anxiety, apathy, and depression. This unstable, negative-anxious state of the personality begins to negatively affect the child's somatics, the state of his physical body, from the inside, leading to various psychosomatic problems.

Psychomotor disorders in children of early and younger preschool age can be caused both by purely physical disorders that directly negatively affect the child's somatics (motor skills), and by disorders in the mental sphere associated with the child's reflection of the psychological state in the society in which he or she is located. There are also options for combined psychophysical influences on the development of a child.

The article presents a dialectical vision of the mutual influences of the individual biological in a child with psychomotor disorders with the external general society to find ways to optimize the development of the personality.

Key words: children, correction, psychomotor disorders, biosocial influences, war.

Вступ. Сьогодні український соціум переживає дуже складні часи, пов'язані з продовженням зовнішньої військової агресії, що вже чотири роки триває на території нашої держави. Підірвана економічна складова нашого життя призвела до зuboжіння сотень тисяч українців – життя стало складнішим і значно дорожчим. На цій головній основі стрімко знижуються демографічні показники – сьогодні на одну народжену дитину приходиться три померлих людини. Значно скоротилась кількість дитячого населення нашої держави. Народжувати здорових дітей в умовах війни стає майже неможливо. Десятки тисяч жителів східних і південних регіонів, де ведуться активні бойові дії, були вимушені мігрувати в інші, більш безпечні області України, головним чином, в західні. Покинувши свої домівки, родини з дітьми часто не знаходять для себе відповідних умов для повноцінного існування й вимушені терпіти різні побутові негаразди. Зміна звичного режиму життя і роботи, постійні блекаути, перебої з постачанням води і тепла, створюють дуже складні умови для життя, особливо дітей раннього й дошкільного віку. Постійні повітряні тривоги, прильоти, руйнування будинків і загибель людей негативним чином впливають на психоемоційний стан дорослих, а він передається їхнім дітям у вигляді багатьох стресогенних факторів, що кожного дня мають місце в умовах військового стану. Все вищенаведене збільшує кількість дітей перших років життя з порушеннями психомоторики. Саме ця ситуація визначила **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. В українських і закордонних наукових колах продовжуються традиційні дискусії по природу людини, дві її складові компоненти, які створюють своєрідну дуальну пару – **антропологічний** підхід і **соціокультурний**. Представники першого з них ставлять в основу розвитку людини (дитини) її особистість, увесь комплекс її фізичних і психічних якостей. Цей підхід у педагогіці був заснований К. Д. Ушинським – він базується на парадигмі, що розглядає виховання як цілісний гуманістичний процес, який базується на всебічному вивченні людини як біосоціальної істоти, що розвивається в культурі. Він ставить дитину в центр навчання, вимагаючи враховувати її психофізіологічні особливості, потреби та соціальний контекст.

Основні складові антропологічного підходу:

- Цілісність людини: вона розглядається і вивчається як триєдність біологічного, психологічного та соціального.
- Гуманізм: вся система освіти має бути спрямована саме на особистість дитини, її вільний саморозвиток.

– Принцип культуровідповідності: його суть полягає в тому, що виховання неможливе поза культурою, традиціями та цінностями суспільства.

– Віковий принцип: в своїй основі педагогіка завжди має спиратися на знання про анатомію, фізіологію та психологію дитини відповідного віку.

Прихильники соціокультурної парадигми (соціальної педагогіки) надають свою перевагу соціальній спрямованості людини й в деякій мірі протиставляють цей вектор антропологічній парадигмі.

Соціокультурний підхід освіти – науково-педагогічне напрям, суть якого полягає в тому, що життєве розмаїття визнається найважливішим ресурсом, відправним моментом для аналізу ситуації, виявлення освітніх проблем та його вирішення, основою розвитку освітньої практики. Його послідовники вважають, що *освоєння знань і вмінь дітьми має йти за освоєнням культури людських відносин, а не навпаки* [2; 4].

Представимо основні постулати такого підходу:

– ідея «культурного посередництва» (англ. Cultural mediation), пов'язана з осмисленням символічного контексту міжособистісних взаємодій – того, як інструменти культури (передусім знаково-символічні) виступають засобом оволодіння людиною власною психікою, свідомістю, особистістю;

– акцент на *загальній соціальній ситуації* розвитку як ключовий момент для всіх трансформацій у розвитку дитини на її кожному конкретному віковому періоді;

– розкриття творчого характеру нормального розвитку психічних процесів у дитини, коли вона реалізує можливості, закладені в самій соціальній ситуації розвитку, а не шаблонно «формується середовищем» як об'єкт.

Окрема група дослідників вважають людину саме біосоціальною істотою, в якій у відповідних співвідношеннях разом живуть і діють дві істоти – біологічна і соціальна. «Узагальнення існуючих ще й донині в науковій літературі (і вітчизняній, і зарубіжній) таких підходів дозволило мені свого часу [3, с. 24] виокремити з-поміж них такі:

– етичний (права людини – це різновид, спосіб або форма вираження моралі);

– психологічний (права людини – це її вимоги, «претензії» щодо надання їй певних благ, скеровані державі, іншим суб'єктам, зрештою всьому суспільству);

– біологічний (права людини – це певні її фізичні потреби, що виникають вже із самого факту її народження);

– соціальний (права людини – це соціально-внормовані можливості її певної поведінки, спрямованої зазвичай на задоволення різноманітних – насамперед матеріальних, але не тільки! – потреб);

– легістський (права людини – це можливості її поведінки, визначені законами держави чи іншими формально обов'язковими правилами, приписами державних органів, зокрема й судових)» [12, С.19].

Особливо актуальною ця проблематика стає сьогодні як в загальноосвітньому просторі, так і, зокрема, в спеціальній педагогіці. Ціла низка досліджень була присвячена аналізу негативних впливів війни, породжених нею стресогенних ситуацій на здоров'є та особистісний розвиток дітей [1; 3; 5; 6–11]. Але в них не досліджувались особливості впливів війни на дітей із порушеннями психомоторики і питання пошуку інноваційних дидактичних шляхів вирішення цієї проблеми.

В цій статті мова йде про дітей раннього й молодшого дошкільного віку з порушеннями психомоторики. Вказана категорія дітей була обрана не випадково, оскільки саме на їхньому прикладі дуже наочно можна відстежити дуальні взаємовпливи індивідуального і соціального в особистісному розвитку дитини. Ця проблематика поки недостатньо висвітлена в інформаційних джерелах, що й обумовило **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження – з'ясувати сутність дуальних взаємовпливів індивідуального біологічного (соматичного) і зовнішнього (соціального, середовищного) в онтогенезі дитини раннього й дошкільного віку з порушеннями психомоторики.

Для досягнення мети дослідження було сформульовано відповідні його **завдання**:

1. Виконати аналітичний огляд проблематики дуальних біосоціальних взаємовпливів на дітей раннього та молодшого дошкільного віку з порушеннями психомоторики в умовах війни в Україні.

2. Виявити алгоритм взаємовідносин трьох складових життя і розвитку дитини з порушеннями психомоторики: особистості дитини, соціуму та загального середовища.

Методи та методики дослідження:

1. Аналіз інформаційних джерел із проблематики дослідження виявив актуальні тенденції в спеціальній педагогіці та прикладній психології щодо корекції розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах сучасної війни.

2. Узагальнення отриманої інформації у вигляді дуальних тенденцій взаємовпливів особистості дитини й соціуму війни. Це дозволило відповідним чином адекватно моделювати корекційний процес у цих особливих умовах військового стану.

3. Моделювання цих взаємовпливів з метою подальшого управління корекційним процесом по відношенню до дітей війни раннього та молодшого дошкільного віку з порушеннями психомоторики.

Результати дослідження. Як відомо, **антропологія** – це полідисциплінарна наука, яка вивчає філогенетичний розвиток, біологічну та культурну різноманітність людини, її розвиток у часі та просторі. Вона включає в себе дослідження як фізичної будови тіла (антропогенез), так і соціально-культурні аспекти життя людини (мову, поведінку, традиції тощо).

До основних компонентів антропології відносять:

1. Фізична (біологічна) антропологія: в цьому напрямі досліджується еволюція людини, її анатомія, раси, адаптація до середовища, використовуючи методи антропометрії.

2. Культурна (соціальна) антропологія: за її допомогою вивчають суспільний устрій, культуру, звичаї, вірування та поведінку різних народів.

Існують також археологічна та лінгвістична антропологія, але ми не будемо їх торкатися в форматі нашого дослідження.

Антропологічний підхід у педагогіці можна уявити як систему поглядів, яка сприймає виховання як цілісний гуманістичний процес, який базується на всебічному вивченні людини як біосоціальної істоти, що розвивається в відповідній культурі. Таким чином, дитина ставиться в центр навчання, вимагаючи враховувати, в першу чергу, її психофізіологічні особливості, потреби та соціальний контекст.

Соціологія (термін ввів Огюст Конт) – це наука про суспільство, яка вивчає соціальні структури, взаємодії, групи, інститути (сім'я, освіта, релігія, тощо) та закономірності їхнього розвитку. Соціологія допомагає побачити приховані зв'язки в суспільстві, зрозуміти механізми формування соціальних груп і проаналізувати структуру соціальних відносин.

До ключових аспектів соціології прийнято відносити такі позиції:

А) Предметом її вивчення є *соціальне життя, соціальні взаємодії, соціальні інститути*.

Б) Ціль соціології – висвітлити *закопи побудови сучасного суспільства*, механізми його постійної трансформації, як локальні індивідуальні дії окремих людей формують кінцеві колективні результати.

В) До основних напрямів соціології відносять: соціологію культури, соціологію управління, соціологію знання та ін.

В контексті вищенаведеного й в руслі досліджуваної проблематики має сенс сформуванню дуальної пари – **класична і соціальна педагогіка**. Класична педагогіка формувалась протягом тисячоліть, тоді як соціальна педагогіка є сучасним окремим напрямом освітньої галузі. Говорячи про спеціальну педагогіку, також необхідно мати на увазі існуючу дуальність – з одного боку це класичний *дитиноцентрований (біологічний) підхід*, а з іншого – *соціокультурний (соціальний)*.

Актуальність такого підходу загострилась саме сьогодні на фоні тривалої війни в Україні з боку зовнішнього агресора, коли психосоматичні механізми взаємовпливів у дитині максимально активізуються, навіть загострюються. Якщо взяти до уваги те, що ми маємо справу з дітьми саме раннього й молодшого дошкільного віку із порушеннями психомоторики, то актуалізація першочергової побутової та вторинної соціальної адаптації таких дітей до реалій сьогодення лише посилюється.

Рис. 1. Ієрархія взаємовпливів: особистість дитини, соціум, середовище

Для дослідження всебічного концептуального підходу до вирішення проблеми взаємодії дитини з собою (своїм індивідуальним «Я»), найближчим (актуальним) соціумом і Всесвітом (макрокоординати її буття), необхідно створити відповідну робочу модель таких відносин і взаємовпливів для уточнення ролі корекційного педагога / психолога в адаптації дітей раннього і молодшого дошкільного віку до сучасного українського соціуму (рис. 1).

На схемі представлена тріада двобічних взаємовпливів між особистістю дитини (її психомоторним станом), найближчим (актуальним) соціумом і зовнішнім середовищем (макрокосмосом). Як бачимо, ядро цієї тріади формує особистість дитини, її психосоматика (психомоторика) – тому всю модель можна назвати дитино центрованою, спрямованою на її успішний особистісний розвиток. Це ядро формується під впливом найближчого соціуму, в який входять родина дитини, її родичі, сусіді по помешканню, дитячий колектив закладу дошкільної освіти (інклюзивно-ресурсного Центру, центру розвитку дитини тощо), колектив фахівців, що займаються розвитком, корекцією та вихованням дітей із порушеннями психомоторики. Найбільш потужні та ефективні корекційні впливи спостерігаються саме на цьому рівні взаємовідносин між дитиною і актуальним соціумом. Під **актуальним соціумом** тут розуміється найближче коло соціальних структур і людей (фахівців), з якими дитина зустрічається та будує взаємовідносини практично кожного дня. Тобто, саме на цьому рівні спостерігаються найбільш інтенсивні розвиткові та корекційні впливи актуального соціуму на особистість дитини з порушеннями

психомоторики. Зрозуміло, що ці впливи мають двобічну спрямованість і дитина так чи інакше впливає на свій найближчий соціум, коригуючи особисті відносини з ним, трансформуючи ті соціальні форми, які її не задовольняють. Зрозуміло, що за кількісно-якісними показниками *домінуючий корекційний вплив* йде від представників актуального соціуму.

Наступний, менш інтенсивний, але також значущий є рівень взаємовпливів між оточуючим середовищем і актуальним соціумом, якщо більш конкретно, між державою (державними установами) і наближеними до дитини соціальними інституціями. Тут також зовнішні впливи є більш вагомими і значущими, ніж впливи внутрішні, що йдуть від соціальних інституцій. Це стає особливо помітно в кризових ситуаціях, які потрясають загальний державний соціум. Так було в 2019–2021 роках, коли пандемія на коронавірус COVID-19 змусила більшу частину планети жити, а іноді існувати в нетипових, жорстких умовах до тієї пори небезпечної та незнайомої хвороби, яка в значній мірі змінила планетарну демографію.

В лютому 2022 року в Україну прийшла війна, яка триває вже чотири складних в соціальному відношенні роки. Один соціальний виклик планетарного масштабу й слідом за ним інший, регіональний, негативним чином вплинули на стан і діяльність українських соціальних інституцій, погіршивши, в тому числі, і систему дошкільної освіти. Ця умовно зовнішня хвиля негативних середовищних впливів на загальний соціум і найближчий по відношенню до дітей раннього та молодшого дошкільного віку з порушеннями психомоторики актуальний соціум помітно ускладнюють загальний особистісний розвиток дітей перших років життя. Так в конфліктній дидактичній ситуації зустрічаються зовнішнє і внутрішнє, загальне та індивідуальне, регресуюче і прогресуюче в житті однієї дитини з вказаною нозологією.

В цій ситуації в спеціальній педагогіці актуалізуються два специфічних напрями, викликані реальним станом нашого життя і, зокрема, функціонування соціальних інституцій:

1. Зменшення негативних впливів зовнішнього середовища (макркосмосу) на психофізичний стан дитини.

2. Збільшення кількості та якості розв'язково-корекційних впливів на дитину з боку найближчого соціуму (родини та дитячого й педагогічного колективу відповідного закладу дошкільної освіти). Цей напрям, в свою чергу, складається з двох тенденцій:

А) Спочатку треба нейтралізувати, компенсувати ті негативні впливи на психомоторику дитини, які вже відбулися завдяки зовнішнім обставинам.

Б) Після цього спрямувати свою корекційну діяльність на успішну адаптацію дітей раннього і молодшого дошкільного віку із порушеннями психомоторики до реально існуючих умов нашого життя, тобто успішно їх соціалізувати тут і тепер.

При цьому необхідно враховувати ту первинну етіологію, яка призвела до порушень психомоторного розвитку дитини під час внутрішньоутробного розвитку або безпосередньо при пологах. Також можуть бути і комбіновані причини психомоторних порушень.

Якщо говорити про зменшення негативних впливів зовнішнього середовища на психофізичний стан дитини із порушеннями психомоторики, то можна рекомендувати такі методичні напрями роботи:

А) *Метод «ковпака»*, при якому дитину необхідно намагатися максимально або повністю ізолювати від негативних зовнішніх стресогенних впливів, «сховавши» її під умовний захисний ковпак. В реалізації цього методичного підходу беруть участь як батьки та родичи дитини, так і весь педагогічний колектив відповідного закладу дошкільної освіти. При такій моделі взаємодії з дитиною цей умовний захисний ковпак немов би передається з рук в руки від батьків дитини до педагогів, спеціалістів і технічного персоналу, які знаходяться поруч із дитиною протягом майже всього дня. Психіка дитини при цьому не напружується, вона знаходиться в оптимальному психофізичному стані, а це і є найкращою умовою для проведення розвитково-корекційної роботи з нею. Якщо ж за якихось причин дорослим не вдається утримати цей умовний захисний ковпак над дитиною, стресогенні фактори негативним чином вплинуть на стан її психіки і в значній мірі погіршать педагогічні умови для проведення корекційної роботи.

Б) *Метод позитивізації* – якщо ж негативний зовнішній вплив все ж таки не вдалося сховати від дитини, за допомогою цього методу слід миттєво нейтралізувати негативізм, який виник у дитини під впливом зовнішніх обставин. Тут на допомогу педагогу може прийти *методичний прийом «білих сервєток»*, які використовують, щоб скрити чорну пляму, наприклад, на скатертині. Для того, щоб не було видно чорної плями, на неї слід покласти білу сервєтку. Якщо, незважаючи на це, пляма все ж таки буде помітна, необхідно покласти зверху другим шаром ще одну білу сервєтку. Це допоможе повністю приховати чорну пляму на білій скатерті. Таким чином, головна ідея цього методичного прийому полягає в миттєвій реакції на стресогенну ситуацію з дитиною з порушеннями психомоторики. По-перше, це необхідно для того, щоб не дати запуститися й реалізуватися психосоматичні реакції збоку дитини. По-друге, такий методичний прийом допоможе миттєво переключити умовний психічний реєстр дитини на позитивну комунікацію з педагогом та іншими дітьми.

Висновки:

1. Існуючи традиційні концепції розвитку і виховання дитини можна умовно розділити на дві основні – антропологічну, в якій основний акцент робиться на дитину, її можливості й бажання, і соціокультурний, коли значна увага приділяється впливу саме соціуму на розвиток дитини. На

наш погляд, це дуальне протипоставлення необхідно вирішувати шляхом знаходження компромісів між цими двома дидактичними крайнощами. Мається на увазі трьохрівнева концепція розвитку і корекції, зокрема дітей раннього і молодшого дошкільного віку із порушеннями психомоторики. В неї входить сама дитина як ядро цієї моделі, найближчий до неї (актуальний соціум) і загальне оточуюче середовище (макрокосмос).

2. Для гармонізації корекційного процесу по відношенню до вказаної категорії дітей необхідно збалансувати педагогічні впливи з урахуванням вищенаведеної дидактичної триади. В умовах довготривалої війни в Україні режим триади має бути особливим, що може бути визначено в таких методичних підходах: зменшення негативних впливів зовнішнього середовища (макрокосмосу) на психофізичний стан дитини; збільшення кількості та якості розвитково-корекційних впливів на дитину збоку найближчого соціуму (родини та дитячого й педагогічного колективу відповідного закладу дошкільної освіти). Цей напрям, в свою чергу, має складатися з двох тенденцій: а) спочатку треба нейтралізувати, компенсувати ти негативні впливи на психомоторику дитини, які вже відбулися завдяки зовнішнім обставинам; б) після цього спрямувати свою корекційну діяльність на успішну адаптацію дітей раннього й молодшого дошкільного віку із порушеннями психомоторики до реально існуючих умов нашого життя, тобто успішно їх соціалізувати тут і тепер.

Перспективи досліджень в цьому напрямі знаходяться в руслі конкретизації висловлених концептуальних підходів у форми конкретних розвитково-корекційних програм соціальної адаптації дітей раннього й молодшого дошкільного віку із порушеннями психомоторики в умовах війни в Україні.

Література

1. Булгакова О., Савченко М. Психологічні можливості підтримки дітей, які перенесли травматичний досвід. *Наука і освіта*. № 4. 2022. С. 24–28.
2. Баталіна А. Я. Цивілізаційно–антропологічний підхід як методологічний інструментарій в рішенні педагогічних проблем. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: Зб. Наук. Пр. / Редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред) та ін. Київ–Запоріжжя. 2014. Вип. 18. 300 с.
3. Вовченко О. А. Емоції та почуття дитини. Стрес, почуття втрати, провина: чому навчати і як допомагати у повоєнний час. Навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Частина II. Київ, 2023. 22 с.
4. Загородня А. А. Сутність соціально-антропологічного аспекту та його втілення в українській філософії освіти і виховання другої половини XIX століття. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія кризових станів: наука і практика»*. Київ. 2021. 80 с.
5. Зликов В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
6. Калашник О. С. Вплив військового стану на соціальну невпевненість дошкільників Донбасу. *Збірник наукових праць з матеріалами IX міжнародної наукової конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних*

наукових досягнень» (13 червня 2025 рік м. Луцьк, Україна). Наук. кер. – проф. Афанасьева Н. Є. С. 358–361.

7. Калашник О. С., Афанасьева Н. Є. Особливості емоційної сфери дошкільників в умовах воєнного стану. *Габітус*. Випуск 74. 2025. С. 205–209.

8. Коляда О., Оніщенко Н. Особливості психоемоційного стану дітей в умовах війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2024. № 1(7). С. 93–104.

9. Корнієнко І. О. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту. Київ : УНМЦ практи. психології і соц. роботи, 2017. 152 с.

10. Левченко В. В., Луценко О. В. Вплив військових подій на психічне здоров'я дітей. *Психологія особистості*. 2023. Випуск 50. С. 85–92.

11. Психологічна підтримка та допомога дітям, які пережили травматичні події. Навчально-методичний посібник / автори-упоряд. : Н. Вааранен-Валконен, Н. Заварова, за заг. ред. О. Калашник. Київ: 2022. 104 с.

12. Рабінович П. Біосоціальна сутність основоположних людських прав. *Вісник національної академії правових наук України*. 2015. № 4 (83). С. 8–20.

References

1. Bulhakova, O., Savchenko, M. (2022). Psykholohichni mozhlyvosti pidtrymky ditei, yaki perenesly travmatychnyi dosvid [Psychological support options for children who have experienced traumatic experiences]. *Nauka i osvita – Science and education*. № 4. S. 24–28. [in Ukrainian].

2. Batalina, A. Ya. (2014). Tsyvilizatsiino–antropolohychnyi pidkhid yak metodolohichnyi instrumentarii v rishenni pedahohichnykh problem [The civilizational-anthropological approach as a methodological tool in solving pedagogical problems]. *Pedahohika i psykholohia formuvannya tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky: Zb. Nauk. Pr. / Redkol.: T.I. Sushchenko (vidp. red) ta in. Kyiv-Zaporizhzhia. Vyp. 18. 300 s.* [in Ukrainian].

3. Vovchenko, O. A. (2023). Emotsii ta pochuttia dytyny. Stres, pochuttia vtraty, provyna: chomu navchaty i yak dopomahaty u povoiennyi chas [Emotions and feelings of a child. Stress, feelings of loss, guilt: what to teach and how to help in the post-war period]. *Navchalno-metodychnyi posibnyk dla pedahohiv ta batkiv. Chastyna II. Kyiv, 22 s.* [in Ukrainian].

4. Zahorodnia, A. A. (2021). Sutnist sotsialno-antropolohichnoho aspektu ta ioho vtilennia v ukrainskii filosofii osvity i vykhovannia druhoi polovyny XIX stolittia [The essence of the socio-anthropological aspect and its embodiment in the Ukrainian philosophy of education and upbringing of the second half of the 19th century]. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykholohia kryzovykh staniv: nauka i praktyka»*. Kyiv. 80 s. [in Ukrainian].

5. Zlyvkov, V., Lukomska S., Yevdokymova N., Lipinska S. (2023). Dity i viina : monohrafiia [Children and war: monograph]. Kyiv. Nizhyn : Vydavets PP Lysenko M. M., 221 s. [in Ukrainian].

6. Kalashnyk, O. S. (2025). Vplyv viiskovoho stanu na sotsialnu nevpvnenist doshkilnykiv Donbasu [The impact of martial law on the social insecurity of preschoolers in Donbas]. *Zbirnyk naukovykh prats z materialamy IX mizhnarodnoi naukovo konferentsii «Problemy ta perspektivy realizatsii ta vprovadzhennia mizhdystyplinamykh naukovykh dosiahnen»* (13 chervnia 2025 rik m. Lutsk, Ukraina). Nauk. ker. – prof. Afanasieva N. Ye. S. 358–361. [in Ukrainian].

7. Kalashnyk, O. S., Afanasieva N. Ye. (2025). Osoblyvosti emotsiinoi sfery doshkilnykiv v umovakh viiennoho stanu [Peculiarities of the emotional sphere of preschoolers in conditions of martial law]. *Habitus*. Vypusk 74. S. 205–209. [in Ukrainian].

8. Koliada, O., Onishchenko, N. (2024). Osoblyvosti psykhoemotsiinoho stanu ditei v umovakh viiny [Peculiarities of the psycho-emotional state of children in war conditions]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*. № 1(7). S. 93–104. [in Ukrainian].

9. Kornienko, I. O. (2017). Dosvid nadання dopomohy ditiam i simiam – zhertvam viiskovoho konfliktu [Experience in providing assistance to children and families who are victims of military conflict]. Kyiv : UNMTs prakt. psykholohii i sots. Roboty. 152 s. [in Ukrainian].

10. Levchenko, V. V., Lutsenko, O. V. (2023). Vplyv viiskovykh podii na psykhhichne zdorovia ditei [The impact of military events on children's mental health]. *Psykholohiia osobystosti*. Vypusk 50. S. 85–92. [in Ukrainian].

11. Psykholohichna pidtrymka ta dopomoha ditiam, yaki perezhlyly travmatychni podii. Navchalnometodychnyi posibnyk [Psychological support and assistance to children who have experienced traumatic events. Educational and methodological manual] (2022). / Avtory-uporiad. : N. Vaaranen-Valkonen, N. Zavarova, za zah. red. O. Kalashnyk. Kyiv: 104 s. [in Ukrainian].

12. Rabinovych, P. (2015). Biosotsialna sutnist osnovopolozhnykh liudskykh prav [The biosocial nature of fundamental human rights]. *Visnyk natsionalnoi akademii pravovykh nauk*. №4 (83). S. 8–20. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Сьогодні, в четверту річницю війни в Україні достатньо гостро встає проблема дітей війни, які мають самі різні порушення психомоторного розвитку. Тілесні, соматичні фактори значною мірою впливають на загальний психофізичний розвиток дитини. До етіології соматичного генезу відносяться загальні негаразди сучасного життя на побутовому рівні, відсутність повноцінних умов для виношування плоду, народження дитини та уходу за нею перші роки життя. Незадовільний екологічний стан, особливо в регіонах, наближених до зони бойових дій, негативно впливає на землю, воду та повітря, що на хімічному рівні призводить до багатьох різних соматичних проблем.

Також на психофізичний розвиток дітей із порушеннями психосоматики впливає сучасний соціальний стан, існуючи в ньому проблеми. До першочергових з них слід віднести соціальну невпевненість, відчуття незахищеності, тривогу, апатію, депресію. Цей нестабільний, негативно-тривожний стан особистості починає зсередини негативно впливати на соматичну дитини, на стан її фізичного тіла, приводячи до різних психосоматичних проблем.

Порушення психомоторики в дітей раннього й молодшого дошкільного віку можуть бути викликані як суто фізичними негараздами, що напряму негативно впливають на соматичну (моторичну) дитини, так і через порушення в психічній сфері, пов'язані з віддзеркаленням дитиною психологічного стану в актуальному соціумі, в якому вона знаходиться. Існують також варіанти комбінованих психофізичних впливів на розвиток дитини, де фізичні (тілесні) негаразди поєднуються з психічними проблемами, створюючи умови для загального дизонтогенезу дитини.

В статті представлено діалектичне бачення взаємовпливів індивідуального біологічного в дитини з порушеннями психомоторики з зовнішнім загальним соціумом для пошуку шляхів оптимізації розвитку особистості в умовах складного сьогодення.

Ключові слова: діти, корекція, порушення психомоторики, біосоціальні впливи, війна.

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026

